

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان شیراز
مقاله سطح دو (کارشناسی)

عنوان:

بررسی مفهوم پلورالیسم دینی

استاد راهنما:

سرکار خانم رضوی

پژوهشگر:

سارا بدری

بهار ۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مدرسه علمیه الزهرا (سلام الله علیها) شهرستان شیراز
مقاله سطح دو (کارشناسی)

عنوان:

بررسی مفهوم پلورالیسم دینی

استاد راهنما:

سرکار خانم رضوی

پژوهشگر:

سارا بدری

بهار ۹۶

چکیده

در سال های گذشته پلورالیسم دینی به یکی از موضوعات کلامی تبدیل شده است. اهمیت این بحث برای ما از آنجا شروع می شود که عده ای از روشنفکران مسلمان با استناد به برخی آیات قرآن، ادعای تأیید پلورالیسم دینی از نگاه قرآن را دارند. کثرت گرایی دینی، یکی از مهم ترین و بحث انگیزترین مباحث فلسفه ی دین معاصر است که نخستین بار، جان هیک آن را به طور رسمی مطرح کرد. پس از وی دیگر دین پژوهان با روش های متفاوتی برای اثبات یا نفی آن کوشیدند. در این مقاله که هدف آن تحلیل و بررسی کوتاهی از پلورالیسم دینی است، نخست به واژه شناسی و تعریف و تبیین آن می پردازد و خاستگاه تاریخی آن را مورد بررسی قرار می دهد. و سپس به تبیین مبانی کلامی پلورالیسم و شاخه ها و ویژگی های آن می پردازد و در آخر کثرت گرایی از دیدگاه شهید مطهری (رحمت الله علیه) را نقد می کند. و مستندات قرآنی (آیات استشهاد) را برای انکار پلورالیسم دینی بیان می کند.

کلید واژه ها: دین، پلورالیسم، کثرت گرایی، اسلام، حقانیت.

۱- مقدمه

در عصر ارتباطات و انفجار اطلاعات نمی‌توان کثرت و تنوع ادیان را نادیده گرفت. اگر این امر تا قرن هجدهم یا نوزدهم امکان داشت، اما دیگر در قرن بیستم به دلیل وجود ارتباطات پیشرفته و وسیع، افزایش مهاجرت و مسافرت، افزایش داد و ستد فرهنگی و در نتیجه اختلاط فرهنگی، نمی‌توان به سادگی از کنار مسأله تنوع ادیان و حقانیت آنها گذشت. به همین دلیل است که در نیمه دوم قرن بیستم مسأله ای به نام پلورالیسم دینی (=کثرت گرایی دینی) در محافل دینی و فلسفی مورد بحث و گفتگو قرار گرفت و اینک نیز، با همان شور و حرارت اول جریان دارد. بحث درباره ی وحدت و کثرت دین و دعاوی متعارض ادیان، از مسائل مهم در حوزه ی دین پژوهی و فلسفه ی دین است، که همواره مورد توجه متفکران و دین شناسان بوده است.

پلورالیسم در لغت به معنای تکثیر و تعدد است. این اصطلاح برای نخستین بار در حوزه، کلیسا به اشخاصی اطلاق شد که دارای مناصب و مشاغل متکثری بودند. اصطلاح مذکور در فلسفه دین به معنای تأیید حقانیت ادیان مختلف به کار رفته است.

با این همه آنچه در این نوشتار از پلورالیسم مدنظر است، تعریف معروف و شایع آن است. به این معنا که ادیان حق که انسان را به سوی ساحل هدایت و صراط مستقیم رهنمون می‌سازد، منحصر به یک آیین خاص مانند مسیحیت یا اسلام نمی‌شود، بلکه هریک از امامان مختلف مستقلاً و در عرض هم دین حق و صراط سعادت به شمار می‌آیند که پیروان آن در حقیقت، گام در شریعه سعادت و صراط مستقیم نهاده اند.

۲- واژه شناسی پلورالیسم و کاربردهای آن

پلورالیسم (pluralism) به معنای آیین کثرت یا کثرت گرایی است که در حوزه های مختلف فلسفه ی دین، فلسفه ی اخلاق، حقوق و سیاست، کاربردهای متفاوتی دارد که حد مشترک همه ی آنها، به رسمیت شناختن کثرت در برابر وحدت است. (ربانی گلیپایگانی، ۱۳۸۹، ۱۹)

واژه پلورالیسم برگرفته از واژه لاتین (pluralis) و به مفهوم (گرایش به کثرت) است. در آغاز،

منحصر به شریعت حضرت محمد نیست. (اسلامی، ۱۳۸۸، ۷۳-۷۲)

نقد و نظر

دلیل فوق یکی از دلایل کثرت گرایان است. که اینجا به بعضی از کاستی های آن اشاره می شود:

أ: عدم توجه به معنای صراط مستقیم

اشکال اساسی دیدگاه فوق عدم توجه به مفهوم صراط مستقیم در قرآن است. با نگاهی اجمالی به موارد استعمال آن در قرآن (حدود ۳۲ مرتبه) روشن می شود که مقصود از آن گوهر و حقیقت دین، یعنی تسلیم به امر الهی است. چنانچه، بعضی از آیات، معرفت ربوبی همراه با تعبد و عبادت حق را «صراط مستقیم» معرفی می کند. «وَ أَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» (یس، آیه ۶۱)

(قدردان ملکی، ۱۳۸۹، ۱۵۹-۱۵۸)

ب: جواب نقضی

پاسخ ما به این پرسش منفی است؛ زیرا در زبان عربی، اسامی تنوین دار (و بدون الف و لام) به انگیزه های گوناگونی به کار می روند و لزوماً بر نامعین بودن مصداق خود ولایت ندارند. افزون بر این، قرآن کریم تعبیر «الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ» را نیز به کار گرفته است تعبیری که خود مؤلف آن را به

معنای «تنها صراط مستقیم» می داند. (یوسفیان، ۱۳۹۱، ۲۹۳)

ج: خلط تنوین تنکیر و تفخیم

نکته ظریف و ادبی دیگر این که تنوین «صراط» تنوین تنکیر نیست تا با تمسک بدان تکرار صراط را استفاده کرد، بلکه تنوین آن تنوین تفخیم است مانند تنوین صراط در این آیه إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ که تنکیر صراط در این آیه به معنای تکرار صراط و این که خداوند بر یکی از راه های مستقیم است، نیست. تنوین تفخیم برای بیان عظمت و شأن یک واژه به کار می رود.

(قدردان ملکی، ۱۳۸۹، ۱۶۳-۱۶۲)

۱۳- کثرت شاهدان در قیامت

بحث این مستند درباره آیاتی است که به استناد آن ها و با توجه به کثرت شاهدان در قیامت، تأیید ضمنی ادیان دیگر و قبول کثرت ادیان برداشت شده است.

آیه مقصود استشهاد

۱- «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيداً» «پس چگونه است

[حالشان] آنگاه از هر امتی گواهی گیریم و تو را بر آنان گواه آوریم». (نساء، آیه ۳۴)

تبیین مستند

شاهدان که انسان های کامل اند، در همه امت ها وجود دارند و این خود دلیل حقانیت راه و

مسلك آن هاست. (اسلامی، ۱۳۸۸، ۱۸۶-۱۸۵)

نقد و نظر

الف: تقييد «كل أمة»

مفسران متقدم و متأخر، بالاتفاق «كل أمة» را به امت های صاحب شریعت و آیین آسمانی تفسیر کردند. به این معنا که خداوند متعال در آیات فوق خبر از آوردن شاهد از امت هایی می دهد که برای آنها پیامبر و شریعت نازل شده و برخی رو به حق آورده و برخی دیگر رو از حق برتافتند، اما این که با ظهور اسلام شرایع پیشین منسوخ شده یا نه، آیات مزبور در مقام بیان آن نکته نبودند، چرا که این آیات تنها در مقام بیان توبیخ کنار و احوالات قیامت از جمله سؤال از پیامبران و مردم و آوردن شاهد است. (قدردان ملکی، ۱۳۸۹، ۱۹۹)

ب: کثرت شاهدان همان گونه که می تواند نشان حقانیت ادیان در عرض یکدیگر باشد، می تواند نشان حقانیت ادیان در طول یکدیگر نیز باشد، و حقانیت در طول ادیان را هیچ مسلمانی انکار نمی کند. بدین معنا که از دوران حضرت نوح (علیه السلام) که نخستین شریعت الهی به وسیله آن پیامبر بزرگوار به بشر ابلاغ شد تا زمان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در مقاطع گوناگون، شرایعی آمده و هریک در دوران خاص خود حجت بوده است. و بر پایه این آیات، پیامبر هر امتی

گواه امت خویش است. (اسلامی، ۱۳۸۸، ۱۸۶-۱۸۵)

جمله «وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيداً» که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را گواه پیامبران و شهید بر شاهدان معرفی کرده، نشان برتری اسلام بر همه ادیان آسمانی و تفوق پیامبران آن بر سایر پیامبران است، چنان که قرآن کریم مهیمن بر سایر کتب آسمانی است: «وَمُهَيِّمِناً عَلَيْهِ» و این با مبانی پلورالیسم دینی که همه ادیان را در عرض هم می‌پندارد هم آهنگ نیست. (همان، ۱۸۶)

۱۴- نتیجه‌گیری

اصولاً تلقی جان هیک از تعدد ادیان این است که ادیان مختلف به منزله ی واکنش‌های مختلف انسانی به حضور و تجلی الهی می‌باشد و تقدیر الهی در چنین تنوع و تکثری دخالت نداشته است.

آیات مورد بحث نه تنها بر پذیرش پلورالیسم دینی از سوی قرآن دلالت نمی‌کند، بلکه با تأکید آن را مردود دانسته و اسلام به عنوان تنها شریعت حقانی برای بشریت تا پایان تاریخ خود معرفی می‌نماید. به طور کلی از دیدگاه قرآن کریم و نیز در کنار آن سنت شریفه به دست می‌آید که پس از ظهور دین اسلام، یگانه دین حق و برتر الهی، دین مبین اسلام محمدی بوده و «صراط مستقیم» تنها در انحصار آن است این بر ضد نظریه پلورالیسم حقانیت است و کثرت‌گرایی دینی و حق‌انگاری همه ادیان در زمان حاضر را به شدت انکار می‌کند. در عصر حاضر تنها دینی که از سوی خدا بدان فرمان داده شده، اسلام است. و همه ادیان پیشین به نوعی تحریف شده و عقاید منسوب به آنها با آنچه که به پیامبر اسلام وحی شده متفاوت است و اسلام مکمل همه ادیان پیشین است. بنابراین در عصر حاضر بشر مأمور به متابعت از تنها یک دین است، یعنی دینی که به آخرین فرستاده خدا، حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) وحی شد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. اسلامی، علی، پلورالیسم دینی از منظر قرآن کریم، چاپ اول، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۸.
۲. خسروپناه، عبدالحسین، کلام جدید، چاپ دوم، بی جا، مرکز مطالعات و پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۱.
۳. ربانی گلپایگانی، علی، تحلیل و نقد پلورالیسم دینی، چاپ سوم، تهران، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۶.
۴. صادقی، هادی، پلورالیسم (دین، حقیقت، کثرت)، چاپ اول، بی جا، معاونت امور اساتید و دروس معارف اسلامی، ۱۳۷۷.
۵. طاهری، محمد حنیف، اسلام و دموکراسی لیبرال، چاپ اول، قم، انتشارات مرکز جهانی علوم انسانی، ۱۳۸۷.
۶. عباسی، ولی اله، نقد مبانی معرفت شناختی پلورالیسم دینی جان هیک، الهیات و حقوق، شماره ۱۲، بی جا، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۳.
۷. قدردان ملکی، محمد حسن، قرآن و پلورالیسم، چاپ دوم، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۹.
۸. قدردان ملکی، محمدحسن، آیین خاتم، چاپ سوم، بی جا، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۷.

۹. گرجیان، محمد مهدی، اسماعیل زاده، ایلقار، نقد و بررسی پلورالیسم حقانیت از نگاه قرآن کریم، پژوهشنامه حکمت و فلسفه اسلامی، طلوع، ۳۴، ۱۳۸۹.
۱۰. مصباح یزدی، محمدتقی، مجموعه آثار آیت الله مشکات مصباح، چاپ اول، قم، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمت الله علیه)، ۱۳۸۱.
۱۱. نصری، عبدالله، حاصل عمر، ج ۲، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۳-۱۳۸۲.
۱۲. یزدانی، عباس، تجربه ی دین، چاپ اول، قم، زلال کوثر، ۱۳۸۱.
۱۳. یوسفیان، حسن، کلام جدید، چاپ پنجم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، ۱۳۹۱.